

Sygn. akt III CZP 17/18

POSTANOWIENIE

Dnia 10 sierpnia 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Anna Kozłowska (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Krzysztof Strzelczyk

SSN Roman Trzaskowski

Protokolant Bożena Kowalska

w sprawie z powództwa R. S.A. w Ł.

przeciwko U. S.A. w B.

o zapłatę,

na posiedzeniu jawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 10 sierpnia 2018 r.,

na skutek zagadnienia prawnego

przedstawionego przez Sąd Apelacyjny w (...)

postanowieniem z dnia 15 stycznia 2018 r., sygn. akt I AGa (...),

"Czy dopuszczalne jest zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy z powodu niewykonania (zwłoki w spełnieniu) przez jedną z jej stron zobowiązania o charakterze pieniężnym?"

przekazuje zagadnienie prawne do rozstrzygnięcia składowi siedmiu sędziów Sądu Najwyższego.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 4 listopada 2016 r. Sąd Okręgowy w B. oddalił powództwo R. S.A. w Ł. przeciwko U. S.A. w B. o zapłatę 159.680, 69 zł z tytułu kar umownych. W uzasadnieniu rozstrzygnięcia Sąd Okręgowy ustalił, że strony były związane umową o wykonanie robót budowlano-montażowych. Umowa określała m.in. zasady współpracy stron w zakresie wykonania instalacji sanitarnych, c.o.,

wentylacji, itp. Strony w umowie przewidziały terminy płatności wynagrodzenia, a także kary umowne obciążające wykonawcę w razie zwłoki m.in. w wykonaniu prac, w usunięciu wad oraz karę umowną płatną przez zamawiającego w razie odstąpienia przez wykonawcę od umowy z przyczyn, za które odpowiedzialność ponosi zamawiający. Karę tę strony w umowie ustaliły na 10% wartości danego zakresu umowy i przewidziały, że wykonawca może od umowy odstąpić, jeżeli zamawiający opóźnia się z płatnościami za faktury co najmniej 14 dni i mimo wezwania nie płaci. Sąd Okręgowy ocenił, że w tym zakresie uprawnienie do odstąpienia od umowy ma cechy *lex commissoria* (art. 492 k.c.), strony, bowiem określiły płatność wynagrodzenia w terminie ściśle określonym. Ponieważ pozwana nie regulowała kolejnych części należnego za wykonane prace wynagrodzenia, powód złożył skuteczne oświadczenie o odstąpieniu od umowy. Sąd Okręgowy wskazał również, że wobec wykonania i odebrania znacznego zakresu prac i ostatecznie również ich rozliczenia, odstąpienie od umowy wywarło skutki tylko w odniesieniu tego zakresu umowy, który pozostał niewykonany. Zwrócił jednak uwagę, że jedyną przyczyną, dla której powód złożył oświadczenie o odstąpieniu od umowy była zwłoka w zapłacie wynagrodzenia, a więc w spełnieniu świadczenia pieniężnego. Wobec treści art. 483 k.c. przewidującego karę umowną tylko dla przypadków naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego, żądanie zapłaty kary umownej było w okolicznościach sprawy niedopuszczalne i skutkowało oddaleniem powództwa.

Sąd Apelacyjny rozpoznając apelację powoda powziął wątpliwość sformułowaną w przedstawionym Sądowi Najwyższemu zagadnieniu prawnym, przytoczonym wyżej. W uzasadnieniu Sąd Apelacyjny, powołując liczne orzeczenia Sądu Najwyższego, zwrócił uwagę na dwa, różniące się, kierunki wykładni, dotyczące zastrzegania kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy. Pierwszy z nich łączy wykonanie prawa odstąpienia z rodzajem świadczenia, którego niewykonanie /nienależyte wykonanie było przyczyną, dla której oświadczenie w tym przedmiocie zostało złożone. Jeżeli zatem wykonanie prawa odstąpienia wynikało z niewykonania lub nienależytego wykonania przez dłużnika obowiązku niepieniężnego wówczas, wobec treści art. 483 k.c. należy odmówić skuteczności klauzulom umownym zobowiązującym dłużnika do zapłaty kary

umownej. Wskazał również na drugi nurt orzecznictwa, aprobowany także w orzecznictwie sądów powszechnych, z którego wynika, że zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy jest dopuszczalne bez względu na pieniężny lub niepieniężny charakter zobowiązań stron. Z chwilą, bowiem odstąpienia od umowy powstaje między stronami zobowiązanie, o jakim stanowi art. 494 k.c., nie jest ono jednak zobowiązaniem pieniężnym i w związku z tym charakter pierwotnego zobowiązania stron nie ma istotnego znaczenia.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przedstawiając zagadnienie prawne Sąd Apelacyjny trafnie zwrócił uwagę na rysującą się rozbieżność w orzecznictwie, co do dopuszczalności zastrzeżenia kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy z powodu niewykonania świadczenia pieniężnego. Pogląd, że ocena skuteczności zastrzeżenia kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy nie może być oderwana od oceny na czym polegało niewykonanie lub nienależyte wykonanie umowy (por. wyrok z dnia 7 lutego 2007 r. III CSK 288/06, OSP 2009/4/39) znajduje wsparcie w poglądach przedstawicieli nauki. W wypowiedziach tych podkreśla się, że w każdym wypadku gdy w umowie zastrzeżono karę umowną na wypadek odstąpienia od umowy należy najpierw ustalić w związku z niewykonaniem /nienależytym wykonaniem jakiego obowiązku: pieniężnego czy niepieniężnego doszło do odstąpienia od umowy i wskazuje się, że żądanie zapłaty kary umownej można uznać za zasadne jedynie wtedy, gdy chodziło o uchybienie zobowiązaniu niepieniężnemu, a jeżeli uchybienie polegało na naruszeniu obowiązku pieniężnego przeszkodę dla uwzględnienia powództwa o zapłatę takiej kary umowne stanowi bezwzględnie obowiązujący art. 483 k.c.

Zwrócić należy jednak uwagę na potrzebę respektowania przewidzianych w kodeksie cywilnym skutków odstąpienia od umowy. Zgodnie z art. 494 k.c. odstąpienie od umowy powoduje, że strony są zobowiązane są do zwrotu tego, co sobie wzajemnie świadczyły a strona odstępująca może również żądać naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania. Niewątpliwie obowiązek spełnienia świadczeń dotychczas niewykonanych wygasa. W orzecznictwie przyjmuje się, że w sytuacjach objętych hipotezą art. 494 k.c. następuje, na podstawie stosowanego

analogicznie art. 395 § 2 k.c., zniweczenie węzła obligacyjnego wynikającego z umowy, a więc umowę, od której odstąpiono w wykonaniu ustawowego prawa odstąpienia uważa się za niezawartą (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 2014 r. I CSK 345/13, nie publ.). Odstąpienie od umowy, oparte czy to na umowie, czy też na ustawie, nie jest nienależytym wykonaniem zobowiązania, ale jest oświadczeniem woli o charakterze prawno-kształtującym, a jego skutkiem jest upadek zobowiązania z mocą wsteczną. Skuteczne odstąpienie od umowy kreuje więc w relacjach stron nowy stan prawny, a art. 494 k.c. stanowi podstawę rozliczeń stron po odstąpieniu od umowy, oderwaną od jej postanowień. Dla powstania roszczenia o zwrot wzajemnie spełnionych świadczeń oraz roszczenia o naprawienie szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania znaczenie ma jedynie skuteczne odstąpienie od umowy wzajemnej, nie zaś charakter prawny i postanowienia umowy, od której jedna ze stron odstąpiła. Wobec tego, że wspomniany skutek *ex tunc* odstąpienia od umowy w postaci zniesienia zobowiązania powoduje, że nie tylko wygasają wynikające z niego prawa i obowiązki, ale prawnie przyjmuje się fikcję, że umowa nie była zawarta, nie można szukać podstawy prawnej powstania roszczeń przewidzianych w art. 494 k.c. w postanowieniach umowy, która w sensie prawnym już nie istnieje (por. wyrok SN z dnia 21 października 2010 r. IV CSK 112/10, OSN-ZD 2011, nr B, poz. 40). Tak więc podstawę prawną roszczenia odszkodowawczego stanowi w takich okolicznościach art. 494 k.c. (w związku z art. 471 k.c.), a podstawę faktyczną - uszczerbek w majątku wierzyciela, jaki powstał na skutek niewykonania tego zobowiązania, które wygasło ze skutkiem wstecznym. Uszczerbek taki, obejmujący całokształt negatywnych następstw w sytuacji majątkowej wierzyciela, wynikających z zawinionej przez dłużnika konieczności odstąpienia przez wierzyciela od umowy, ma charakter majątkowy, ale nie pieniężny. Naprawienie tak rozumianej szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania (art. 494 k.c. *in fine*), w granicach pozytywnego interesu umowy (por. uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1987 r., III CZP 82/86 wpisaną do księgi zasad prawnych, OSNC 1987/12/189), a nie tylko szkody wynikłej ze zwłoki, może nastąpić przez zapłatę, umówionej na wypadek odstąpienia od umowy, kary umownej. Roszczenie odszkodowawcze o zapłatę takiej kary umownej, nie jest

więc roszczeniem wynikającym z umowy, lecz roszczeniem wynikającym wprost z ustawy. Stanowisko, że skuteczne jest zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy bez względu na charakter świadczeń, do jakich zobowiązane były strony umowy, od której odstąpiono i bez względu na charakter niewykonanego/nienależycie wykonanego świadczenia, będącego przyczyną odstąpienia od umowy Sąd Najwyższy wypowiedział m.in. w wyrokach z dnia 13 czerwca 2008 r. I CSK 13/08 i z dnia 21 maja 2014 r. III CSK 529/13 (nie publ.).

Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym przedstawione zagadnienie prawne uznał za celowe przekazanie go na podstawie art. 390 § 1 zd. drugie k.p.c. do rozstrzygnięcia powiększonemu składowi Sądu Najwyższego. Należy, bowiem podkreślić, że z uwagi na powszechną praktykę zastrzegania w umowach kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy, ujednoczenie wykładni i stosowania prawa w tym zakresie ma istotne znaczenie.

Z przedstawionych powodów na podstawie art. 390 § 1 *in fine* k.p.c. orzeczono, jak na wstępie.

jw